

magyarság, az elnyomott nép legnagyobb és legigazibb képviselőjének. Mának szóló üzenetként olvashatjuk sorait. Úgy vélem, Ady többet sejtett meg a jövődből kora összes magyar politikusanál a világról, az életről, az emberről többet tudott és mondott ki, mint a hazai tudósok, a maga úgynevezett „erkölcstelenségében” erkölcsiőbb volt, mint az erkölcsitanítók.

Méltó kortársa volt Leninnek; szellemi testvérbátyja Kodálynak, Bartóknak és Móricznak Zsigmondnak. Senki úgy nem tudott örülni a szellemi rokonnak és harcostársnak — hívják azt Somló Bódognak, Áchim Andrásnak, Tolsztoj Leónak vagy Móricz Zsigmondnak — mint ő, de nála senki jobban nem gyűlölte a maradiságot és a „honi dudva” képviselőit.

Demokrata volt, aki — ha kellett egyedül is — szembeállt a háborús örülettel, a kormányfő Tisza Istvánnal, pereskedett az akkori parlamenttel, a „honkanászokkal” csakúgy, mint a merkantilistákkal; a magyarkodókkal ugyanúgy, mint a dúsgazdag, kistehetségű, de nagy akarnok Farkas-Wolfner Pállal, aki „ügyvéd-esztétikus, jogíró, szépíró, gondolkodó, szociológus, historikus, politikus, drámaíró. Amit csak maga akar, vagy — nem akar”. Akit egyszer tollára tűzött, annak neve, cselekedete az örökkévalóságé marad.

A kelet-európai testvériség gondolatának egyik legszebb megfogalmazását is tőle kaptuk, mint örökséget a Magyar Jakobinus dalában:

*„Ezer zsibbadt vágyból mért nem lesz
Végül egy erős akarát?
Hiszen magyar, oláh, szláv bánat
Mindigre egy bánat marad.
Hiszen gyalázatunk, keserünk
Már ezer év óta rokon.
Mért nem találkozunk süvöltve
Az eszme-barikádokon?”*

Ady embersége, emberi nagysága és gyarlósága, indulatos hite, szerelme, forradalmisága, magyarsága, nemzedékek sorát nevelte, éltette és — hiszem — éltetni fogja mindaddig, amíg lesz ember ezen a földön, aki nyelvünket beszéli, érteni fogja.

SZAMOSKÖZI ISTVÁN REFORMÁTUS PÜSPÖK

Lelkem és sorsom kísérője...

Az oly ragyogóan átrendezett budapesti Kálvin tér levegős látteréből még jobban szembetűnik, hogy az ottani kálvinista templom s Nemzeti Múzeumunk mily közeli szomszédságban állanak, a megbecsült műemlékek méltóságával, szinte-szinte egymás mellett. Ezért esett a dolog úgy, hogy e nevezett templomból jövet, vasárnaponként anyám be-bevit a múzeum alkalmasint épp díjtalanul megtekinthető részlegébe, ahol én igen jól éreztem magam. Az első világháború vége felé történt ez, apám már rég s messze hadifogoly volt, s anyám így s ezzel is készíttetett az első elemi felé, meg azzal is, hogy az ábécé nagybetűit tanítgatta. Elég sokat fölismertem már akkoriban közülük, a dolgok rendje ugyanis az volt, hogy élém tették

a napilapot s aztán jött a kérdezetés — kölcsönösen —, hogy: ez mi, hát ez... s így tovább.

Ezért emlékezem arra, világosan s jól, hogy mennyire megütköztem az újság fekete keretén. Megtudtam, hogy egy tisztos költő halt meg. — No nézd! — mondta anyám. Ez mi? „A” — mondom. S ez? „D”. Helyes. Aztán hozzátette: ezt a harmadik betűt még nem ismered. Az volt az „Y”. Amire még szintén s talán legjobban emlékszem, azt az a számomra teljesen érthetetlen tény váltotta ki akkor, hogy ezt a megholt költőt a Nemzeti Múzeumból temetik.

Az nem fért ugyanis semmiképp a fejembe, hogy miként lehet valakit ott eltemetni — vagy onnan —, ahol az a sok érdekes, kitömött nagy vad, meg spirituszban őrzött csodabogár van együtt... Nem is érthette azt egy kicsi fiú.

Ez volt tehát az én különös, de valóságos első kapcsolhatatlan kapcsolatom Ady Endrével s ezzel meg is határoztam életkoromat s a kort, amelyben keskenyke gyerektamon elindultam az úgynevezett életbe.

Itt nagy időt ívelhetünk át, egészen tizenöt éves koromig. A budapesti református gimnázium tanulója voltam mindvégig. Az említett életkor a késői kamasz- s a korai „Sturm und Drang” ideje lehetett. Komor és komolykodó lettem, belső tépelődések voltaképp indokolatlan folyamatában élve. Készülődtem kiválasztott pályámra. De valami belül mindig fájt, társtalannak éreztem magam, pedig bár egyszerű, de tisztos körülmények közt folyt családi életünk, kivált, hogy apám 1921-ben épségben hazatért s elfoglalhatta hivatalnoki állását.

Valami háziestélyen vagy irodalmi rendezvényen hallottam akkoriban először Adyt, már persze csak olyan verseket, amilyeneket az óvatos rendezők akkoriban jónak láttak előadatni. Itt jutottam vele először konzonanciába, de akkor meg olyan erősbe, hogy el se szakadhattam tőle igen sokáig. A byroni fájdalom — azt már ismertem. De az ő nagy vezeklő fájdalomainak valami nagyszerű élvezete ragadott meg.

Anyám, kérésre teljesített, nagy ajándéka lett az összes versek első kiadása: könyvtáram kezdő, máig már bizony elrongyolódott kötete. De ki ez az ember? Hol, hogy élt, miként lett azzá, amivé lett?

Önképzőköri könyvtárunkban erre nézve csupán Ady Lajos: „Ady Endre” című kötete volt található. Ezt kértem ki. S most jön a dolog érdekese. Nem kaptam meg! Előbb szerezek írásos engedélyt a magyar szakos tanáromtól... Megvan ma is, itt van előltem: Engedélyezem, hogy Szamosközi István V. o. tanuló... stb. c. könyvet kivehesse és olvashassa. Pedig iskolánk még a haladóbb szelleműnek vehető gimnáziumok közé tartozott, klerikális színezete annyi se volt neki, amennyinek lennie kellett volna, nagy humanista, klasszikusokra építő „deák” iskola volt, sok latinnal és göröggel.

Aztán a hajamat jobb oldalt választottam el én is s úgy véltem, „megtaláltuk egymást”. Ide tartozik, hogy rajtam kívül osztályunkban még szintén volt néhány, magabiztos Ady-jelölt, ígértes költő, affajta „biztosan beérkező”. Hogy a verseink, amiket írtunk, mennyire semmit se értek, arra utóbb rájöttünk, de maradtunk azért az Ady-erővonalban. E versecskék persze elvesztek. Egy strófára emlékszem. Így szólt:

*„Azt hiszem, hogy nem találnál
Szebbet egy ilyen halálnál:
Érezni, mint dobban végsőt
S úgy lépni a végső lépcsőt”.*

A dolog folytatódásában — egy évvel később — nagyszerű változás állott be. Gimnáziumi iskolázásom utolsó három évében a magyar, a német irodalmat, a lélektant és a logikát Áprily Lajos, polgári nevén „Jékely tanár úr” adta elő. Egy csodálatos művész, varázsos nevelő. Naponta találkoztunk vele, naponta lettünk többek föle. Utóbb az a legtöbbször nekem adatott, hogy önképzőköri tanárelnöksége idején ifjúsági elnökként dolgozhattam mellette.

Ez szintén említendő, hiszen ez a zseniális esztéta helyére tette bennünk Adyt s minket is a magunk helyére. Dolgozatainkból, beszédünkéből kigyomlálgatta a kis-stíliú epigonkodás minden merev modorosságát.

Viszont megmaradt nekem a fejtett bor, az aszúsodott mérum éltető itala: a szimbolikus gondolkodás képzavaroktól mentes kifejező készsége. Lelkész lettem, utóbb püspök a fővárosban.

Akik a Bibliát némiképp, mint irodalmi alkotást ismerik, azok tudják, hogy például a Krisztus-példázatok csakis és egyes-egyedül szimbolikusán értelmezhetőek, egyébként — mondjuk a magvető példázata — semmivel sem több egy idejétmúlt s már keletkezése korában is jól tudott, felszínes földművelési tanácsadásnál... De épp ezért lett az eszmei mondanivaló érzékletes, reális indító képe a változatos sorsú vetőmag. Ezt jól magyarázni, értetni és értelmezni, értékéhez elérni: csakis azzal a hozzá csiszolt wertheimkulccsal lehet, amely a különben zárolt metafora titkának nyitja. Vagy mondjuk másképp: a kép az alaphang, de a zeneileg finomult fül fel-tétlen felfigyel a főlhangokra is.

Az Ady-verseknek ezek a konzonans főlhangjai gyönyörködtetnek mindmáig. Mostj képpel élve: az Ady-versek sztereo hangzásai. Az egyszer megértett, mely újra s újra más. Polifonikus: életes, mert bár egyszer leírt csupán, de bennünk mégis folyton változó.

S mi még ugyan? Lelkem és sorsom kísérője. Kolozsvári Grandpierre Emil írja a Tények és Tanúk-sorozatban, a „Szerencse Mostohafia” kötet egyik részletében Gyurka bátyjáról: „Három elemi végzett, az iskola nem rontotta el. Ady megejtette szűz lelkét, szűz képzetét. Még javában dült a harc a nagy újító körül. A jóformán műveletlen gyerekeMBER mégis megértette a nagyságot, az újságot, a szépséget Ady költészetében. Hívővé szegődött, úgy olvasta Adyt újra és újra, mint Bethlen Gábor a Bibliát, és épp úgy talált benne élete minden fordulatra magyarázatot, minden bizonytalan érzésére kifejezést.”

Nem én használtam a hasonlatot, de megértettem s nem is éreztem sértőnek. Hiszen például kit nem hagytak el közülünk egyszer-másszor s ki ne vitte volna a lelkét roskadozva? S ki ne kaphatott volna valami kegyes vagy ébresztően kegyetlen választ Adytól.

Jóval később — ismét nagy időt ugrom át —, a felszabadulás után, mikor református egyházamnak döntenie kellett új társadalmi rendünk mellett, s határozottan szakítani minden haladást gátló s visszahúzó erővel, ehhez adott nekem Ady emberileg az elégnél is többet forradalmi verseivel. Úgy vélem, az Ady-ismerőknek nem kell hozzá idézet: mi akkor nem „Rohantunk a forradalomba”, hanem benne éltünk a sűrűjében s meggyőződéssel szegődtünk mellé.

Okkal-joggal s talán érdeklődve kérdezhetné valaki: nos, mi a véleménye az istenes versekről? Az illetőt Hatvany Lajoshoz utalom. Ahogy ő számos ok folytán keserűen jelzi: „a hontalanság ötödik évében, Wien 1923 november” megjelenik az „Ady világa”-sorozat első füzeté: „Isten könyve — Találkozás Istennel” címmel. Én Hatvany Lajos megállapításaival nem értek s nem is érthetek mindenben egyet. Azt azonban állítom, hogy valláslélektani szempontból realisabb írást magyar nyelven nem olvastam. Erről ennyit.

Biztosan marad egy kérdés, ha interjú lenne, én is föltenném, hiszen évekig voltam felelős szerkesztő is. Talán így hangzanék:

— És mégis — végül — melyik a legkedvesebb verse e versóceánból? Tud erre felelni?

— Igen — mondanám rá — a „Könyörgő májusi levél”.

— S ugyan miért? — firtatnám.

— Azért, mert első olvasásra érthető s mégis, mindig: esztendőnként új, másul, bővülő értelmű. Egy csepp — mint mondanj szokás — az óceánból. Néha könnycsepp, újabb és fájó. Máskor csepp, melyből biztató szivárvány csillan s félkörös karjával megölel.